

אברהם זלקין / ירושלים

על הוראת מזמור כז

(לדוד, ה' אורי וישעי)

(א)

פרק כז בתהלים, הנאמר בבתי הכנסת של הספרדים עם פרקי תהלים אחרים בין מנחה לערבית בכל יום, נתייחד בקהילות האשכנזים לימי הרחמים והסליחות: מראש חודש אלול עד להושענא-רבא<sup>1</sup>, מעין "שיר של יום", והוא נאמר פעמיים בכל יום לאחר התפילה, בשחרית ובמנחה או בערבית. כטעם אמירתו של פרק זה, מציין קיצור שולחן ערוך (סימן קכח סעיף ב) "זהו עפ"י המדרש: ה' אורי — בר"ה, וישעי — ביוה"כ"פ<sup>2</sup>, כי יצפני בסוכו — רמז לסוכות"<sup>3</sup>.

ש"י עגנון מביא ב"ימים נוראים" (עמוד כב) את האמור בסידור ר' שבתאי מראשקוב (לעמבערג תרכ"ו): "מזמור זה יש בו י"ג שמות הוי"ה ולכך אומרים אותו מראש חודש אלול. שמראש חודש אלול נפתחים י"ג מכילין (=מידות) של רחמים, והם מתגלים ומאירים למטה, ועל-ידי אמירת המזמור יכולין לבטל מעלינו כל המקטרגים לפני בית-דין של מעלה".

לכשנבדוק נמצא, שפעם אחת בלבד בא שם אלוהות בפרק, והוא "אלהי-ישעי" שבפסוק ט, המקביל ל"ה' אורי וישעי" שבראש הפרק. לשון זו, שמש-מעה מירת הדין, תואמת את התביעה למשפט צדק, כמובא במדרש — "והוציא כאור צדק ומשפטך כצהרים" (תהלים לו, ו). י"ג פעמים מצוי שם הוי"ה בפרק כמוטיב עיקרי, כבקשת רחמים גדולה. לא בקשת רחמים במצור ובמצוק, ולא בקשת פרנסה ורפואה, אלא בקשת רחמים שיסודה — "באור פני מלך"

1 "משנה ברורה" סימן תקפא: "ונוהגין במדינתנו מר"ח אלול עד יוה"כ"פ לומר בכל יום אחר גמר התפילה מזמור 'לדוד ה' אורי' — בוקר וערב. ואנו נוהגין עד שמיני עצרת ועד בכלל".

2 ויקרא רבה כז, ד, וכן פסיקתא 'אחרי מות' קסב: "ורבנן פתרינן קרייה בראש השנה ויום הכפורים: אורי בר"ה וישעי ביוה"כ"פ". שוחר טוב כא (ד): "אורי בראש השנה, שהוא יום הדין שנאמר: 'והוציא כאור צדק ומשפטך כצהרים' (תהלים לו, ו), וישעי ביום הכיפורים — שיושיענו וימחול לנו על כל עוונותינו" — והמדרש רומז שהחסא גורם, וישועת אדם היא המחילה.

3 אינו מצוי במדרשים כלל.

חיים" (משלי טז, טו), ו... "להתהלך לפני אלהים באור-החיים" (תהלים נו, יד). בקשת החיים הגדולה הוּו, ש"ג מכילין של רחמים באים לחזקה, אין לקבל בדין.

הבקשה של פרק כז והשאלה שבו אחת היא: "אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש".

לבקש פניו, ולחזור לבקש פניו, ללא הסתר פנים, לבלתי היות גטוי וגטוש, לדאות בטוב ה' בארץ חיים ולקוות אליו קיווי אחר קיווי, כתכלית ולא כאמצעי — זו הבקשה במידת הרחמים. בקשת הפנים המתמדת טעונה חיווק הלב, והיא עצמה תוצאה של חיווק הלב על ידי האדם כפעולה מקדימה, ואימוצו על-ידי הקב"ה כפעולה משלימה.

בקשת החיים הגדולה, ש"ג מכילין של רחמים באים לחזקה, אין לבקש ולקבל בדין. בימי הרחמים והסליחות מבקש האדם בקשות גדולות וקטנות. מהן הקשורות בפרנסתו ופרנסת אנשי ביתו, בבריאותו ובבריאות אנשי ביתו. תכלית האמירה של פרק כז אמור וחזור ואמור, באה לעורר בקשותינו לבקשה גדולה, שמעבר לה אין עוד:

אחת שאלתי מאת-י' אותה אבקש:  
שבתי בבית-י' כל-ימי חיי  
לחזות בנעם-י' ולבקד בהיכלו.

(ב)

כל דבר שאדם אומר וחוזר ואומר בסכנת שגרה הוא עומד. האמירה עשויה ליהפך לתכלית: אמירת שפתיים ולא אמירת-לב. חינוך מתמיד לאמירת-לב — "לך אמר לבי" (פס' ח) — וחינוך מתמיד להירהור הלב לחדש בה דבר, עשויים למעט את סכנת השיגרה. מוסיף עליהם גילוי משמעותו של הפרק כיחידה אחת — תפיסת התוכן והצורה שלו. להלן נצביע על דרכים המכוונות להורות את הפרק מתוך תפיסות שונות, בהתאם לרמת התפתחותם של הילדים, ליכולת הקישור הלשונית והרעיונית שלהם (אסוציאציות חיצוניות ופנימיות), ליכולתם להסיק מסקנות ולהפנים לימודיהם.

- 4 מלבי"ם למזמורנו פסוק יד — "בקווי לזולתו אין התקוה תכלית לעצמה, רק תכלית הקיווי היא שימצא מבוקשו — וא"כ תכלית הקיווי הוא שלא יקוה עוד, ר"ל שישגי תקוותו ולא יצטרך עוד לקוות. אבל הקיווי להקב"ה היא תכלית לעצמה. עד שתכלית הקיווי היא שיחוק לבו ויחזור ויקוה".
- 5 ראב"ע ואחרים מפרשים "ויאמץ לבך" כפועל יוצא: השם יאמץ את לבך. הרטום מפרשו כפועל עומד: יהיה לבך אמיץ, וכך 'חזקו ויאמץ לבבכם כל המיחלים לה' (תהלים לא, כה).

בדברי תורה קיים הכלל, שככל שלמר אדם יותר, יכול הוא ללמוד יותר. ההבנה מתפתחת ומפתחת. ככל שילמדו התלמידים יותר, כן תופרה מחשבתם בקישור הרעיונות שבפרק עם הדומים להם במקומות אחרים, ותפתח יכולתם "לגלות פנים" — לחדש ולהתחדש עמה.<sup>6</sup> היכולת לארגן מחדש את הרעיונות שבפרק — מתוך הנסיון העיוני ההולך ומצטבר — על הקשריו השונים ומתוך הנסיון האישי בחיי יום-יום, עשויה להאהיב על התלמידים את הדברים ולחנכם ל"לך אמר לבי" לא מתוך תמימות בלבד. שערי תורה ושערי בינה המכוונים זה לזה, סגולה הם לפתיחת שערי-הלב. ושערי-הלב שנפתחו, סגולה הם לצימצום שיגרה ולחיוזק כוונה. מכאן הצורך לחזור ולשוב אל הפרק וללמוד פעמים אחדות במחזוריים התולכים ומתרחבים, התלכים ומעדיקים.

(ג)

פרק כז, שבו אנו עוסקים, אינו משופע בבעיות פרשניות ותחביריות קשות. אם באנו להזכיר, אינן אלא מעטות:

"בואת אני בוטח" (ג) למה הוא רומז? למה שלפניו? או למה שלאחריו?<sup>7</sup> בהרגשת הביטחון שמלכתחילה היא נעוצה או בעצם היכולת לשאול ולבקש את קרבת ה' ? ושמה ביטחון קונקרטי זה, שאפשר ממש להצביע עליו באצבע, הוא תוצאה וסיבה גם יחד? חוליית-חיבור בין הביטחון הממשי-המוחשי שלפניו לבין המשאלה הברורה והמיוחלת שלאחריו — כמשרת עצמו ואחר עמו?

→ "בואת אני בוטח" / "בואת אני בוטח" ←

או מהו "לך אמר לבי בקשו פני, את פניך ה' אבקש" (ח) ?  
לך — בעבורך, בשמך, בשליחותך<sup>8</sup> אמר לבי לאחרים: בקשו פניו! ומתוך הוזהרות מוחלטת עם הציווי — "בקשו פני"<sup>9</sup> בשליחותך — אני חוזר אליך:

6 שוחר טוב כן, ב: "נר לרגלי דברך ואור לנתיבתי" (קט, קה) — אם נר למה אור ואם אור למה נר? אלא אמר דוד: כשאני מתחיל בדברי תורה, מעט אני מתחיל בהן — והן גובעין; וכשאני נכנס לחוכה — נפתחים לי שערים הרבה, לכך נאמר 'נר לרגלי... ואור לנתיבתי'."

7 רש"י: כמה שאמר למעלה "ה' מעוז חיי", וכן רד"ק ומצודות.

8 ראב"ע: "ויש אומרים כי 'בואת' היא השאלה הנזכרת אחר כן."

9 כן רס"ג, רש"י, רד"ק, ראב"ע ואחרים.

10 ראב"ע: "והטעם אני אומד מה שצוית לנו ביד שליחך ואמרת לנו 'בקשו פני' — על כן את פניך ה' אבקש"; וכן הרטום: "אודותיך לבי אומר לי שאתה קורא: 'בקשו פני' ואני שומע לדברי לבי ומבקש את פניך". — לא כן רס"ג — ע"פ ביאורו של הרב קאפח — "לבי אומר עליך: הוי, פני בקשהו" (ויהיה בקשו כאילו

"את פניך ה' אבקש": ממך אליהם ומהם אליך, כשליח אל הציבור וכשליח מן הציבור, כמי שעומר בתווך, או שמא כמי שעומד מתוך עימות כפול — תחילה של האיש ושל ליבו עם אלוהיו, ולאחר מכן מתוך הזדהות מוחלטת עם הלב — עד שהאדם כולו אינו עוד אלא פני-לבו? "לך אמר לבי" מכריז האדם כלפי אלוהיו בעימות מהותית זו והלב ממשיך ואומר מתוך כוליותו של הגוף כולו: "בקשו פני", והוא הלב-הפנים מסיים: "את פניך ה' אבקש".

"לך אמר לבי!"

או: מהו "כי אבי ואמי עובדני, וה' יאספני" (י) אצל דוד? הרי "רחוק הוא שיתרעם דוד מאביו ואמו שעובדו ומבקש מהשם יתברך שיאספהו, כי אין מאסף אליו. ומי יתן כל יתומי עם ה' כמוהו". (עקידת יצחק). — בקשת היתום והאסופי העוזב למעשה? או בקשת "החולה" המדמה בנפשו שהוא עוזב ואין מאסף? או שמא בקשת האדם המבוגר, העצמאי, הבודד והמבודד מאביו ואמו בחייהם בכורח ייחודו-עימותו עם לבו? ושניהם, כשהם מאוחדים, בעימותם עם האלוהים — לא אל-זועם, דואה, מפקח ומצווה בלבד, אלא אל-חי. "ברוך אתה! שומע ומאזין לקול הקודא לחנינה ולמענה, אודו וישעו של אדם, מעוז חייו, שעם נטישת-עבדו ועזיבת-עבדו, בחרון אפו, לא נשאר עוד דבר?

מי הם השוררים (יא) <sup>11</sup>, הצדים, עדי שקר ומפיהי חמס (יב) בעלי נפש מתאוה, שלמענם ובגללם מבקש דוד "הוריני ה' דרכך ונחני באורח מישור"? האם זו ישות פיסית קונקריטית דוגמת המרעים והצרים שבראשית הפרק (ב) או שמא על דרך משל שרירי לבו של אדם הם — "כי בשריות לבי אלך" (דברים כט, יח) — שבידיהם החומסות והמשקרות הוא מסור ללא דרך-מישור, ללא מדריך — עוזב ונטוש? המצווים אנו לרדוף אף כאן אחר משמעותן הפשטנית של המלים או שמא רשאים-חייבים אנו אף לגלות גורמי-רעתו המהור-

נקוד בחולם ומוסב כלפי מעלה — בקשו). ושונה במהותו פירוש המאירי: "כשאני מבקש כבוד ושדרה מאח העם עד שאני אומר להם שיבקשו פני ויבקרני תמיד, אין זה כונה ממני לשררת עצמי ובקשת כבודי, אבל 'לבי' — רוצה לומר תכלית כוונתי ומחשבותי, כדי שתהא אימתי עליהם, עד שאביאם לבקש אח פניך ולקיים דברי תורתך".

<sup>11</sup> הרטום למזמור ה פס' ט: "שודר מיוחד לספר תהילים והוא בא תמיד עם כנוי למדברים. כנראה הוא נגזר מן השורש שור (בנין פולל, בינוני בהשמטת האות מ"ם) בהוראת: ראה באיבה, בעין רעה". — ולשיטה זו שמא פשט הכתוב לא למען השוררים ב', אלא למען עיני השוררות וכן גם בכתוב — "ה' נחני בצדקתך למען שוררי הישר לפני דרכך" (שם, שם). הרגום יונתן בשני המקראות (ה, ט; כו, יא) מתרגם "למען שוררי" — מטול תושבתחתי; מלשון שירה, על דרך "למען יומרך כבוד".

תיים של אדם, "עדי שקר ויפח חמס", שבגופו הוא? עדי שקר ויפח חמס — שמבפנים או מבחוץ — הקמים באדם בהעדרה של האמונה.

ומכאן אל המאמר הסתום "לולא האמנתי לראות בטוב ה' בארץ חיים" (יג) — הקשור הוא בשלפניו?<sup>12</sup> בין אם יובן הביטוי כביטוי לעתיד לבוא, לעולם הבא, לימות המשיח או לתחושת הטוב המוחלט, שניתן להשיגו רק "בארץ החיים" — "בארצות-החיים" במקום שכינת אל, ביתו ונועמו.<sup>13</sup>

"לולא האמנתי... " כי אז לא נותר לי בעצם דבר. והעדר זה ניתן להגדירו במונחים שליליים, מתוך חזרה על החיוב שבפרק, ובמונחים חיוביים מתוך חזרה על השלילה שבפרק — על כן גזם הכתוב ולא פירש:

"לולא האמנתי לראות בטוב ה' בארץ חיים..."

ושמא טוענת עמה התיבה "לולא" כל אותם משלימים, שהמקרא פותח אותם במלה זו: "לולי ה' שהיה לנו, בקום עלינו אדם, אוי חיים בלעוגו (תה-לים קכד, ב) "לולי ה' עזרתה לי כמעט שכנה דומה נפשי" (שם צד, יז), "לולי תודתך שעשועי אז אבדתי בעניי" (שם קיט, צב) ועוד ועוד.

ובכולם חשש האבדון — דומה — "לולא ה' שהיה לנו" — במהותו המיוחדת, בטובו המוחלט, בעזרתו ובתורתו. — והרי זה מין "גוירה שווה" פרשנית, הדומת להשלמה שבכל התיבות של המלה "לולא" שבתהלים.<sup>14</sup>

"לולא האמנתי לראות בטוב ה' בארץ חיים". נקוד ע"פ המסורה.<sup>15</sup> ושמא להשלמה זו דומז הניקוד.

כדוגמתו מושכת אליה המלה עבד שבפרקנו, "עבדך" שבפסוק ט, את תמונת העבד בן האמה שבתהלים קטז, טז: "אנה ה' כי אני עבדך, אני עבדך בן אמתך...". שניהם משוחררים ממוסרות, שניהם זובחים זבחי תודה וזבחי תרועה, שניהם שואפים ל"ארץ חיים" "בארצות החיים" ושניהם מרמוזים שמקור חיים הם חצרות בית ה'. בתוככי ירושלים:

12 רש"י: "אם לא שהאמנתי בהקב"ה, כבר קמו בי אותם עדי שקר וכלוני — וכן רד"ק וראב"ע קושרו לפניו ולאחריו: "זה קשור באשר לפניו — כמעט וימשלו כי שונאי לולא האמנתי בשם, ואמרתי לנפשי קוה אל ה'..."

13 ספורנו: "בארץ חיים" — בארץ ישראל.

14 אע"פ שכל התיבות שבתהלים, פרט לפסוקנו, כתיבן לולי ביד ולא באלף.

15 בבלי, ברכות ד, ע"א ושוחר טוב כז, ז: "הני משמיה דרבי יוסי: למה נקוד על לולא? אמר דוד לפני הקב"ה: רבנו של עולם, מובטח אני בך שאתה משלם שכר טוב לצדיקים לעתיד לבוא, אבל איני יודע אם יש לי חלק ביניהם או לאו, שמא יגרם החטא".

"אתהלך לפני ה' בארצות החיים" (קטז, ט);

"האמנתי כי אדבר אני עניתי מאד" (שם, י);

"בחצרות בית ה' בתוככי ירושלים הללויה" (שם, יט)

"הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו" (קיא, כט).

ובכל אלה אין "העבד" הבזוי והשפל "בן האמה" ישות פרסונאלית, אלא ישות לאומית: העבד שיצא מבית-עבדים, העבד שהוצא מבית עבדים כדי להישאר גם להבא עבד — עבדו של מקום ולא עבד לעבדים — "כי לי בני ישראל עבדים". כל מה שאומר דוד וכל מה שהוא תש אינו בכוח ישותו הפרסונאלית בלבד, אלא מכוח ישותו הלאומית הוא בא.

ודאי שתיבת "עבדך" שבפסוק (ט) מושכת אליה (ונמשכת ממנה) תמונת הארכיטיפוס של "עבד ה'" שבמקרא, בכינויו בגוף ראשון — "עבדי משה". וכמשה עבד ה' שזכה בקרני הוד, באור פני ה', מבקש גם דוד בלשון הקרובה ללשון משה.

משה אמר: "הודיעני נא את דרכך ואדעך" (שמות לג, יג), ודוד אומר:

"הודיני ה' דרכך ונחני מישוד... " (יא). אין הוא מעז לבקש כמשה:

"הראני נא את כבודך" (שם, שם, יח), אך רומז הוא לתשובה שניתנה שם:

"אני אעביר כל טובי על פניך" (שם, שם, יט) בדבריו הסתומים:

**"לֹא־אֶמְנֵי לְרֵאֹת בְּטוֹב־יְיָ בְּאֶרֶץ חַיִּים."**

אף דוד מבקש ומוסיף ומבקש כמשה. פותח הוא אמנם בשאלה אחת שאותה

הוא מבקש, אך מוסיף הוא עליה בפרקנו שתיים:

"אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש" (ד);

"שמע ה' קולי אקרא וחנני וענני" (ז);

"הוריני ה' דרכך ונחני באורח מישוד" (יא).

אחת או שלוש? או שמא שלוש שהן אחת, בעוצמת ההתפתחות הפנימית —

עד לפיסגת הבקשה האפשרית?

ביסודה השאלה — הבקשה היא היכולת לקבל וליהנות מן האור הגדול

הצפון ונסתד בסתר האוהל (ה) — בניגוד לאהל מועד של משה, שכל העם

ראה את עמוד הענן העומד בפתחו.

בהמשכה הבקשה היא ליהנות מן המאמץ האקטיבי של בקשת-הפנים

(ח—ט) — בניגוד למשה המדבר פנים אל פנים. להיות אמנם בסתר מקום, אך

לא בהסתר פנים.

**"יִסְתַּרְנִי בְּסֹתֵר אֹהֶלְךָ — אֶל־תִּסְתֵּר פְּנֵיךָ מִמֶּנִּי."**

מרומם בצור, עוזר מאויביו, עוזב בכורח-החיים מאביו ואמו, אך לא עוזב על-ידי אלהי ישעי — זו בקשתו :

"אל תטשני ואל תעזבני אלהי ישעי — כי אבי ואמי עזבוני וה' יאספני (ט-י)."

ומבקשה זו אל ה בקשה הגדולה — ליהנות ממתנת ההנחיה. מן "וחנני" אל "ונחני", ממתנת חן למתנת ההנחיה.

כשם שמצאנו אצל משה: "ועתה<sup>16</sup> — אם נא מצאתי חן בעיניך הודיעני נא את דרכך...".

"ויאמר: פני ילכו והנחתי לך" (שמות לג, יג-ד).

שירת הביטחון האישית-האינטימית והמכונסת של דוד, מתפרסת ונמשכת לאמירת משה הגדולה אל ה': משה מדבר והאלהים יעננו. ורוד וזעק:

שמע יי קולי אקרא —

ולא קם עוד. כמשה.

תמונת העבד, שבה התחלנו את עיוננו, יצאה מחזקת פי שלושה: "העבד", האיש, "העבד" הלאומי ו"עבד ה'" — כדבר הדוד. את זעקתו וזעקת עמו וזעקתו כדבר לעמו, משמיע דוד בקולו הקורא.

בתחושת דוד מופנמת תחושת העבד של העם ותחושת ההווה הנמשך, בתמונת עבד ה' וגורלו:

"בקרוב עלי מרעים לאכל את בשרי

צרי ואויבי לי

המה כשלו ונפלו" (ב).

"אל תתגני בנפש צרי,

כי קמו בי עדי שקר ויפח חמס" (יב).

(ד)

כשבאים אנו לרון במבנה הפרק, על המשמעות הרעיונית שמבנה זה מעורר, ניתן לחלקו לשני חלקים עיקריים, וכל אחד מהם לשני חלקים משניים<sup>17</sup>

חלק א: פסוקים א-ו חלק ב: פסוקים ז-ד.

16 ובפרקנו: "ועתה ירום ראשי" (ו).

17 סגל בפירושו מחלק את הפרק לשלושה: (1) בטחון המשורר בה': א-ג;

(2) שאלתו האחת: ד-ו; (3) בקשה נגד אויב: ז-ד. וכן הרסום בפירושו:

(1) שמחת המשורר ובטחוננו בה': א-ג; (2) המשורר רוצה לשבת בבית ה' ולומר

לו: ד-ו; (3) תפילה לעתיד: ז-ד.

נקביל את שני החלקים זה אצל זה:

ל ד ו ד

פסוק ז: שמע ה' קולי אקרא

פסוק א: ה' אורי ישעי

ה' מעוז חיי

---



---



---



---



---



---

פסוק יד: קוה אל ה' חזק ואמץ לבך

פסוק ו: אשירה ואזמרה ל ה'

וקוה אל ה'

שתי פעמים שם הוי"ה בראש חלק א' בראש הפרק, ושתי פעמים שם הוי"ה בסוף חלק ב' בסוף הפרק. פעם אחת שם הוי"ה בסוף חלק א', ופעם אחת בראש חלק ב'. ובהיותם סמוכים זה אצל זה:

פסוק ו' ..... אשירה ואזמרה ל ה' ופסוק ז' שמע ה'...

הרי לפנינו סיומת ופתיחה כאחד דהיינו שלושה זוגות של שם הוי"ה בראש המזמור, בסופו, ובמעבר שבין חלק לחלק:

בקריאת הבטחון: ה' אורי ישעי

ה' מעוז חיי

בקריאת התפילה: אשירה ואזמרה ל ה'

שמע ה' קולי אקרא

בקריאת התקוה: קוה אל ה' חזק ואמץ לבך

וקוה אל ה'

החזרה הכפולה בסוף הפרק מוליכה להרגעה ולסיום. קריאת ה' ה' 18 שבראש הפרק מרמזת בבירור למעמד הגדול של "הנה מקום אתי", שאצל משה (שמות לג, כא ואילך) והיא מעין הזכרת כל מידותיו של הקב"ה, שהוא קדא באותו מעמד בגילוי כלפי אדם:

18 ויש בכך סיוע לשיטת רבנו תם — ראש השנה יז תוספות ד"ה שלש עשרה מידות: "רשני שמות הראשונים הם שתי מידות" — ולא כדעת רבנו נסים במגילת סתרים, שאינו מונה השם הראשון.

"ה" שפירושו-תרגומו: אורי וישעי;

"ה" שפירושו-תרגומו: מעוז חיי.

כבר הזכרנו את י"ג מכילין דרחמין שבפרקנו. סוף חלק א — "אשירה ואזמרה לה" מרמו לשירת הים ולשירת דבורה — שירי הלל ותודה לה' הגלחם לישראל באויביו — שהם אויבי ה' — כשהעולם כולו על איתניו חל מפניו. סימו של חלק א' הופך אותו לשיר מזמור. מקומו לפני חלק ב' לפני פסוקי התפילה — קובע את זיקתו לתפילה כפסוקי-דזמרה שלפני התפילה. נתבונן עתה בחלקי המשנה של חלק א':

1א

פס' א — יי אורי וישעי ממי אירא ?

יי מעוז חיי ממי אפחד

פס' ג — עלי מחנה לא יירא לבי

... בואת אני בוטח

פס' ב — בקרב עלי מרעים ...

... המה כשלו ונפלו

2א

פס' ד — אחת שאלתי מאת יי ...

שבתי בבית יי ...

לחזות בנועם יי ...

פס' ו — ירום ראשי על אויבי ...

ואזבחה באהלו ...

אשירה ואזמרה ליי

פס' ה — כי יצפנני ...

יסתרני ...

בצור ירוממני

בפסוקים א ו-ד מודגש מקור הבטחון: "ה' אורי וישעי ... לחזות בנועם ד", בפסוקים ב ו-ה מודגשות התוצאות: "המה כשלו ונפלו ... יסתירני בסתר אהלו", בפסוקים ג ו-ו מודגש הקשר שבין התוצאות, האירועים למקור הבטחון:

אם תַּחַנֶּה עָלַי מַחֲנֶה... — בָּזֹאת אֲנִי בּוֹטֵחַ

וְעַתָּה יְרוּם רֹאשִׁי... אֲשִׁירָה וְאֲזַמְרָה לַיְיָ.

החזרה הכפולה של 1א בא2—מתוך הרחבה, ממשקל שני למשקל שלישי— להדגשה היא באה, כקריאה הכפולה של שם ה' בראש הפרק, באמצעו ובסופו. יש גם דירוג כפול של זמן ומהות, בין שגי חלקי המשנה 1א ו-2א. דירוג שבו זמן: תוצאות הבטחון בעבר, בהווה ובעתיד:

בעבר: בקרוב עלי מרעים... המה כשלו ונפלו } 1 א  
בהווה: אם תחנה עלי מחנה לא יירא לבי  
אם תקום עלי מלחמה בואת אני בוטח

2 א בעתיד: כי יצפנני... יסתרני... ירוממני.

דירוג שבמהות: מתחושת הבטחון אל מקור הבטחון: אל עבודת השם במקום הנבחר ובדרך הרצויה.

1 א הכרזת התחושה: יי אורי וישעי... יי מעוז חיי

בקשת המקור: שבתי בבית יי... בנועם יי } 2 א  
ואזבחה באהל זבחי תרועה  
אשירה ואזמדה ליי.

כל חלק כשלעצמו — ושניהם כאחד — מבליטים, כי הבטחון המוצהר והמורגש אינו יליד נסיונותיו, סיבה הוא ולא תוצאה. לא מפני שדוד מכה את אויביו הוא בטח באלוהיו, הוא בוטח ומאמין — וה' עמו. " ... בואת אני בוטח לולא האמנתי... "

נתבונן עתה בחלקי המשנה של חלק ב' שבפרקנו:

2ב

1ב

פסוק יא: הורני יי דרכך...

פסוק ז: שמע יי קולי אקרא...

\_\_\_\_\_

\_\_\_\_\_

פסוק יד: ... וקוה אל יי

פסוק י: ... ויי יאספני

כל חלק פותח בבקשה מאת השם בגוף שני, מתוך עימות שבתפילה. ב1 מסתיים בגוף שלישי — וה' יאספני, ב2 מסתיים בגוף שני — וקוה אל ה' — או כמדובר אל עצמו<sup>19</sup>. הסיום בגוף שלישי של ב1 משייכו אל החלק שלפניו א2, האמור בגוף

19 ולדעת הרטום (שם במבוא) הוא פונה אל עצמו בקריאה לבסוח בה'.

שלישי, והוא "מעין תפילה" — תפילה שתתקבל התפילה, והקדמה לתפילה עצמה.

בסיום בגוף שני שבסוף הפרק מורגשת השלכת הדברים כלפי כל אדם והוא המעבר מן העימות עם המקום אל העימות עם האדם ועם העדה:  
 "חזקו ויאמץ לבבכם כל המיחלים לה" (לא, כה).

עיקרה של התפילה — "הוריני ה' דרכך...". אך יש בה, כדרך התפילה, שלפניה ושלאחריה. חלק ב' הוא מעין הקדמה שתיקנו לאחר מכן לשליח ציבור לפני התפילה שבלחש ובראשיתה של חזרת הש"ץ<sup>20</sup>, בקשה שתתקבל התפילה, בקשה לחנינה ולהיענות, לסילוק המכשולים — כגון אמירה ללא כוונה:

"לך אמר לבי..."

או לחטא ועוון המביאים חרון אף ומסלקים את השכינה  
 "אל תסתר פניך ממני

אל תט באף עבדך..."

לאחר בקשת התפילה "הוריני ה' דרכך..." מתפלל דוד על שאר התפילה:  
 על ההצלה על האמונה ועל התקווה.  
 חלקי הפרק השונים בויקתם זה אל זה ייראו אפוא כך:

(1) א — מזמור שיר

ב — תפילה

(2) א 1 } פסוקי דזמרה  
 א 2 }

ב 1 תפילה על קבלת התפילה

ב 2 התפילה

(3) א 1 } פסוקי דזמרה  
 א 2 }

ב 1 שבחיה דמריה<sup>21</sup>

תפילת "הוריני ונתני"

ב 2 שארית התפילה

<sup>20</sup> כדוגמת "הנני העני ממעש", "אימך נשאתי חין בערכי" וכד'.

<sup>21</sup> וראה את פירושו המפורט והמעמיק של בעל "עקידת יצחק" ב"מבוא-שערים", המתבסס כולו על פרקנו. ושם בין השאר הדגשת השאלה האחת של דוד "שבכל מעשיו ומלחמותיו יש לו השקפה תמידית אליו יתברך". "ואחר שהקדים זאת הכוונה הנפלאה, ערך לפניו יתברך תפילתו המיוחדת אליו להצלת ג' שו'". עיקר התפילה מכוונת להשגת הבורא יתברך, וכיוון שהשגה זו היא עמוקה מצד עצמה — ד"ל "עומק המושג" — ומצד האדם אשר ירצה להשיגה — שהיא "קוצר

בשלוש תמונות מתגלה בפרקנו: דוד הבוטח, דוד הנוצח, ודוד המתפלל. בשתי מערכות מתגלות תמונות אלו: (א) דוד הבוטח והנוצח; (ב) דוד המתפלל — והמאבקים שבפרק אינם המאבקים החיצוניים, אלא הפנימיים. במאבק החיצוני והסוער מופיע דוד בהשקט ובטחה: "בזאת אני בוטח".

דווקא בחיים הפנימיים, הנתמכים בביטחון ובאמונה ומשוחזרים על ידי כן מצר ואויב, מתגלים סערה ואי שקט בתפילת דוד, במאבק הגדול של דוד להשגת הערכים האמיתיים — סערה אמיתית ולא סערה מדומה. זאת תמונת האיש במאבקו על עצמו.

"הוריני ה' דרכך ונחני באורח מישור למען שוררי".  
 דמיון רב לתפילה שבפרק ולמטבע שקבעו חכמים בתפילה, כגון: "שמע ה' קולי אקרא" — "שמע קולנו", "וחנני וענני" — (תפילת "עננו" בשמע קולנו) — "אל תסתור פניך ממני" — "אל תסתור פניך ממנו". וכן גם בלשונות אחרים המפורזים בפרק וכדוגמתם מצויים במטבע של תפילה: בברכת הודאה — "מגן ישענו" — כנגד "אלהי ישעי", "הטוב שמך" — כנגד "כטוב ה'", בכרכת שלום — "חיים", "תורת חיים" "וחיים ושלום" — כנגד "בארץ חיים" שבפרקנו.

ללא מאמץ מיוחד אפשר למצוא בפרקנו גם רמזים לברכת המינים, על הצדיקים; ולירושלים עירך, את צמח דוד וכו'.<sup>22</sup>

המשיג — התפלל תחילה על הראשונה: "אל תסתור פניך ממני", ועל השניה "אל תט באף עבדך".

בהזכרת שם ה' שבתפילה רואה "בעל העקידה" הכללת האל הגדול הגבור והנורא "יחד בלי ספק", "כי הכל נזכר דרך בלל. אמנם יפירטם ויזכירם אחרי כן אחת לאחת ואם שינה את סדרן".

עיקר התפילה: "יבקש מלפניו יתברך שיראהו התכלית הנכון וגם הוא ינחו באורח מישור (=אמצעים) להגיע אליו מבלי שיסה אל הימין או השמאל". עדי שקר ויפחחמס — הם "משפטי הדמיון בדברים הכוזבים, והגזרות, המופתיות המכויבות האמת והחומסות אותי" (וראה דוגמאות המבוססות על דברי המורה פ' ע"ג ח"א ומאמרי חז"ל תמוהים שפירשו יפה, שם) והוא מסיים: "אמנם לזרז על חזק זאת התשוקה וההשקפה בה תמיד, כפי שיתקומם וגם יוכל כנגד שני המונעים שזכרנו, אם מיוקר המושג ואם מכובד ודחוק מציאותו, חתם ואמר: קוה... ויאמץ וכו'; ואמר כי כשישים תכליתו התקוה בהשגה וההדבק אליו בתכלית החריצות, שני המונעים ההמה לא יעמדו לפניו".

22 מגילה יח ע"א: "וכיוון שבא דוד באתה תפילה שנאמר: "והביאותים אל הר קדשי ושמתים בבית תפילתי".

כשנבדוק, נמצא שהברייתא במגילה יז על הסדר שמונה עשרה מסתייעת הרבה במזמורי דוד לקביעת תוכני האמירה: "מניין שאומרים" כגון: מניין

שבע פעמים נמצא שם הוי"ה בחלק ב' של פרקנו — התפילה. שלוש פעמים בב'1, בהקדמה לתפילה, וארבע פעמים בב'2, בתפילה עצמה. וכבר הזכרנו שבפרק כולו — תפילה על הסדר; פסוקי-דומרה; שבחיה דמריה, ותפילה — נזכר שם הוי"ה י"ג פעמים.

## (ה)

פרק כז שבתהלים כלול ברשימת הפרקים הנלמדים בכיתה ח' של בית-הספר היסודי הממלכתי-דתי והוא כלול כנראה גם בפרקי הבחירה הנלמדים בכיתה י"ב של בית הספר התיכון הדתי בישראל. וכן בחוץ-לארץ בין אם ילמדוהו ויפרשוהו בלועזית ובין אם ילמדוהו ברמה המתאימה בעברית. ודאי שיש לנהוג בפרק בדרך של ניצול הגורם המזמון ולהסמיק את הוראתו לחודש אלול. לימודו בימים שהוא נאמר בבית הכנסת מחזק את ההנעה (מוטיבציה) ללימוד הפרק, כשהכל שואלים: מהו הטעם לאמירת הפרק בימים אלה דווקא? אמירתו בבית-הכנסת, לאחר לימודו בכיתה, מחזקת את המגיעים להפגמת התכנים שפורשו והובנו. נמצא זה מסייע את זה: האמירה את הנכונות ללמוד, והלימוד את הנכונות לומר — ושניהם את הנכונות לעשות מה שנאמר ומה שנלמד.

את הפרק יש להציע ללמד שלש פעמים לפחות בבית הספר היסודי והתיכון: בכיתות ו-ז' בכיתות ח-ט', ובכיתות י"א-י"ב.

בכיתות ו-ז' יהיה הלימוד חווייתי בעיקרו, לימוד המבוסס על הזדהות עם הגיבורים הפועלים. הפעילות המתאימה לגיל זה, בפרק כז שלנו, היא פעילות הפיענוח של המאורעות הנזכרים בפרק — ובלשון חז"ל במדרש: "במאי פתר קרא?"<sup>23</sup> מן השיטות השונות של הפיענוח המדרשי נבחר ודאי את זיהוי המאורעות עם קורות דוד בפלשתים או בעמלק. הביסוס הפסיכולוגי לגישה זו געוץ בחוסר היכולת של הילדים להזדהות הזדהות בלתי פרסונאלית. כל כולו של השיעור הוא אפוא הזדהות אישית עם דוד הגיבור, הפועל — וכאן לא בחץ ובחגיגה ולא בכף הקלע. יכולת הפיענוח — היסוד המטריאלי: שליטה של הילדים בידיעות רבות ככל האפשר מחיי דוד, שנלמדו פעם

שאומרים אבות, גבורות וקדושות — וכולם נסתייעו בזמור כס שבתהלים — "זמור לרוד הבו לה' וגו'" והוא הדין בסדר אמירה: ומה ראו לומר תשובה אחר בינה? וכד'. ובמהלך הגמרא שם מובא זמור קג: "לדוד ברכי נפשי את ה'", וממנו מצטטת הגמרא: "הסלח לכל עווגי, הרופא לכל תחלואיכי הגואל משחת חייו".

העולה מן הדברים: תפילות דוד שימשו כבר בימים קדומים תוכני תפילה ומסגרת לתפילה — "מטבע" בלשון חכמים. ועמוקה היא מליצת חכמים: "כיון שבא דוד באתה תפילה".

23. ההערה נדפסה בעמוד 222.

והובלטו שנית לקראת השיעור. היסוד הדידאקטי — השעשוע הרוחני שנגרם בעצם פעולת הפיענוח של המאורעות, גילוי רמזים רבים וביסוסם, פעולת ההכללה העיונית וקביעת קדיטריונים להכרעה בשעת הפיענוח. פרשנים מרחיבים כגון פירושו של ספורנו<sup>24</sup> יקלו על המורה את הכוונת "המגלים" — יקלו אך לא יקדימום ולא יבואו במקומם. פתיחת השיעור במדרש או בפירושו ספורנו עשויה לקבוע את נפש השיעור כולו.

בהוראה במחזור השני ייעשה נסיון להזדהות לא־פרסונאלית באפ־שרות של פתרון המקרא "ביום" — כלומר במאודע ההיסטורי הגורלי של העם, שפיתח בו את התודעה של אמונה בה' ובטחון בו כנחלה אישית וכנחלה לאומית כאחד. עם פיתוחה של יכולת שפיטה ונקיטת עמדה בגיל זה, יעומק הנסיון להבנת הנישות השונות בפיענוח הפרק ולהעמקת ההכרה, שתיתכנה גישות שונות ואין הכרעה חד־משמעית. גם ההבנה שנפשו של אדם מורכבת מנפש עצמו ומנפש עמו תובן אז יותר. בצד הפיענוח ייעשה גם הנסיון לעמוד על האידיאות שבפרק, כגון זו שהבטחון הוא ראשוני — סיבתי ולא משני־תוצאתי (המטדה החינוכית). יש מקום בגיל זה גם ל"גילוי" מבנה־הפרק על פי מסגרתו החינוכית והפנימית ולגילוי אופיו הכולל.

במחזור השלישי יש לתת את הדעת בעיקר לטיפול בתפישה הכללית של הפרק מתוך עמידה על תוכנו וצורתו. אם לא יביא העיון לכלל האחדה של הדברים, יימצאו התלמידים מפסידים אף אם ישתכרו בשאלות פרשניות וענ־ייניות. דוגמות לתפישה כוללת זו נתנו לעיל בעצם הניתוח של הפרק. הקבלת גישות — כגון זו של בעל העקידה ב"מבוא שערים", של בעל המדרש שפתר קרא בר"ה, ועוד — תרחיב גם את אופקי־הדעת ותבליט את אופני־הדעת של גילוי וכיסוי, ושל צרכי־הדעת בכל דור ודור ולכל דור ודור.

24 ספורנו (וינציאה שמ"ו, לגדון תשי"ג):

אורי — במשחו אותו ע"י שמואל.  
 וישעי — מן הארי והדוב וגלית,  
 צרי ואויבי — פלשתים וזולתם,  
 יסתירני — בברא עמלק על צקלג,  
 ירום ראשי — על הגשורי והעמלקי והגריוזי,  
 כי אבי ואמי עזבני — אחר הנעורים,  
 וה' יאספני — אליו לחסות תחת כנפיו כאב את בן ירצה,  
 בנפש צרי — המסיתים את שאול עלי,  
 עדי שקר — שאמרו הנה דוד מבקש רעתך,  
 ויפת חמס — ושאלו בחמס היה נותן פת לדגלי ולוכד אותי בו באומרו "שוב בני כי לא ארע לך"  
 בארץ חיים — בארץ ישראל.

ר' שמואל [אלעזר] פת"ר  
ב י מ

ה' אודי — ויאיר את הלילה  
וישעי — התיצבו וראו את ישועת  
ה'

ממי אירא — ויאמד משה : אל  
תיראו

ה' מעוזי חיי — עזי וזמרת יה  
ממי אפחד — תפול עליהם אימתה  
ופחד

בקרוב עלי מרעים — ופרעה הקריב

לאכול את בשרי — אמד אויב אר'  
דוף אשיג

צרי ואויבי לי — ונער פרעה

מכאן ואילך אמרו  
ישראל :

אם תחנה עלי מחנה — של מצרים

לא יירא לבי

אם תקום עלי מלחמה — של מצרים

בזאת אני בוטח — בזאת שהב'  
טחנתו שנאמר: ה' ילחם לכם.

ויקרא רבה פרשה כא א—ד: במאי פת"ר קרא?

ר' שמעון [שמואל] בר נחמן פת"ר  
ב פ ל ש ת י מ  
רבי יהושע בן לוי פת"ר  
ב ע מ ל ק

בקרוב עלי מרעים — זה גלית  
שנאמר : ויגש הפלשתי השכם וה'  
ערב

לאכול את בשרי — ואתנה את  
בשרך לעוף השמים.

מכאן ואילך אמר דוד :

אם תחנה עלי מחנה — של פלש'  
תים

לא יירא לבי

אם תקום עלי מלחמה — של פלש'  
תים.

בזאת אני בוטח — בזאת שהכתיב  
לנו משה בתורה :

וזאת ליהודה (דהיינו : שמע ה'  
קול יהודה... ועזר מצרי, תהיה)

בקרוב עלי מרעים — אלו עמלקים  
שנאמר : ועמלקים פשטו אל גב  
ואל צקלג

לאכול את בשרי — ושתי נשי דוד  
נשבו

צרי ואויבי לי — ויכם דוד מן  
הגשף ועד הערב.

מכאן ואילך אמר דוד :

אם תחנה עלי מחנה — של עמל'  
קים

לא יירא לבי

אם תקום עלי מלחמה — של עמ'  
לקים

בזאת אני בוטח — בזאת שהכתיב  
לנו משה בתורה : וזאת ליהודה...

רבנן פת"רין

בראש השנה ויוה"כ"ס

אורי — בראש השנה  
וישעי — ביום הכפורים

ה' מעוזי חיי — עזי וזמרת יה

בקרוב עלי מרעים — אלו שרי  
אומות העולם באין ומקטרגין על  
ישראל וכו'.

צרי ואויבי לי — בימות החמה  
שט"ה יום "השטן" גימטריה שט"ד,  
שכל ימות השנה השטן מקטרג וב'  
יום הכיפורים אינו מקטרג.

אמרו ישראל לפני  
הקב"ה :

אם תחנה עלי מחנה — של סמאל

לא יירא לבי...

בזאת אני בוטח — שהבטיחנו :  
בזאת יבוא אהרון אל הקודש.